VNG

PLATFORM31

kennis van stad en regio

Quickscan Analyse Gemeentelijke Coalitieakkoorden 2022

Inleiding en achtergrond

Op 14, 15 en 16 maart 2022 zijn er verkiezingen gehouden voor de gemeenteraad in 333 gemeenten. Nu alle gemeenteraadsverkiezingen achter de rug zijn en in alle gemeenten nieuwe colleges van B&W worden gevormd, is het voor de VNG van belang om te weten wat de speerpunten van de nieuwe colleges zijn. Door middel van inhoudsanalyse worden de coalitieakkoorden geanalyseerd. Welke belangrijke thema's komen in de nieuwe coalitieakkoorden aan de orde? Zijn er verschillen in thema's en aanpak tussen grote en kleine gemeenten? Welke verschuivingen in de prioriteiten voor de nieuwe bestuursperiode zijn zichtbaar ten opzichte van de bestuursperiode 2018 – 2022? Aan Platform31 is gevraagd om deze analyse voor haar rekening te nemen.

Op basis van een eerste verkenning vallen direct een aantal zaken op. Allereerst merken we dat er in veel gemeenten wordt opgemerkt dat er veel tegelijk op hen afkomt, en het een grote uitdaging vormt om dit alles gelijktijdig te behapstukken.

In de gemeente Emmen verwoordt men dit als volgt: *"naast de naast de bestaande taken in het fysiek, economisch en sociaal domein, wordt er van ons als gemeente verwacht dat we steeds meer een belangrijke bijdrage leveren aan de grote landelijke opgaven, zoals de klimaatadaptatie en energietransitie, opvang vluchtelingen, sociale veiligheid, de woningbouwopgave, uitvoering omgevingswet, stikstofcrisis en digitalisering."* Er wordt dan ook regelmatig verwezen naar verschillende soorten crises waar we als land mee te maken hebben, waarvan – naast de coronacrisis – de wooncrisis en de energiecrisis vanuit gemeentelijk perspectief de voornaamste lijken te zijn. Om deze uitdagingen het hoofd te bieden, zijn de meeste gemeenten zich ervan bewust dat regionale samenwerking en een integrale aanpak essentieel zijn. Hier wordt in de akkoorden tot nu toe voorzichtig (dat wil zeggen: in relatief algemene bewoordingen) op voorgesorteerd.

Quickscan

Deze quickscan is een korte eerste scan van de 116 collegeakkoorden die beschikbaar waren op 30 mei 2022 (zie Figuur 1 hieronder). Het zijn eerste indrukken en een proeve van de mogelijkheden om met tekstanalyse en vergelijking met kenmerken van gemeenten meer begrip te krijgen van de plannen van de nieuw gevormde colleges. Tijdens de zomer zal er – wanneer het gros van de coalitieakkoorden geopenbaard is – worden gewerkt aan een eindrapport waarin meer duiding bij de verschillende thema's zal worden gegeven. De verwachting is dat deze in september 2022 zal worden opgeleverd.

Vanwege de diverse aard van de coalitieakkoorden, de verschillende korrelgrootte in agendering en scherpte van de afspraken en het belang van de context waarin specifieke afspraken worden gemaakt (of juist niet) geeft deze quickscan vooral een eerste indruk vanuit de coalitieakkoorden, en geen complete duiding.

In deze eerste verkenning is er specifiek gekeken naar de kernthema's 'bestuur', 'financiën' en 'sociaal'. Daarnaast wordt er een sneak preview gegeven met betrekking tot de thema's 'duurzaamheid' en 'wonen'. In het eindrapport, dat zal worden opgeleverd in september, zal hier nog dieper op worden ingegaan. Ook de overige thema's, waaronder 'Demografie', 'Veiligheid', 'Ruimte', 'Mobiliteit' en 'Economie' zullen dan uitgebreid aan bod komen.

De quickscan is ook een uitnodiging om zelf verder onderzoek te doen naar de coalitieakkoorden. Het analyse instrument om op woorden de tekst te doorzoeken komt ook op een later moment beschikbaar op de VNG website en is daarmee beschikbaar voor iedereen die wil kijken welke thema's en onderwerpen naar voren komen in de coalitieakkoorden.

Figuur 1: De 116 beschikbare coalitieakkoorden op 30 mei 2022 (Bron: VNG/Platform31)

Diversiteit

De diversiteit in akkoorden is groot. Er zijn bijvoorbeeld niet alleen coalitieakkoorden, maar ook raadsbrede akkoorden. De teksten verschillen in lengte, in beeldvoering, maar ook in het soort afspraken. Afspraken op hoofdlijnen die nog in een collegeprogramma moeten worden uitgewerkt of juist heel gedetailleerd. Soms is wat er niet staat belangrijker dan wat er wel staat. Algemene teksten kunnen betekenen dat er nauwelijks over een onderwerp is gesproken, of dat er juist heel veel over gesproken is en een algemene formulering nodig was voor steun van de betrokken partijen. Dat betekent voor een analyse van deze verschillende akkoorden ook voorzichtigheid wat betreft het doen van uitspraken over het geheel van akkoorden.

Opgaven, crises en onzekerheden kenmerken de nieuwe bestuursperiode 2022-2026

Dat de afgelopen jaren turbulent geweest zijn, wordt weerspiegeld door het feit dat er in de 116 coalitieakkoorden in allerlei toonaarden het woord 'crisis' wordt gebruikt. Vooral de 'coronacrisis' wordt veel genoemd (namelijk 73 keer), gevolgd door de wooncrisis (12), de energiecrisis (10), de klimaatcrisis (7) en de stikstofcrisis (5). In enkele gemeenten spreekt men bovendien van een 'cybercrisis', een 'vluchtelingencrisis', een 'bouwcrisis', een 'biodiversiteitscrisis', een 'arbeidsmarktcrisis' en een 'grondstoffencrisis.' Daarnaast wordt er de oorlog in Oekraïne vaak genoemd (94), en de onzekerheden die dat met zich meebrengt. Deze onzekerheden gelden in het algemeen (*"De langetermijneffecten van de coronacrisis en de oorlog in Oekraïne zijn onbekend"* - Zwartewaterland), maar met name op het gebied van inflatie, energievoorziening en de opvang van vluchtelingen. Deze crisisbeleving is een duidelijk verschil met de coalitieakkoorden vier jaar geleden. Stikstof kwam vier jaar geleden bijvoorbeeld nauwelijks aan de orde (zes keer in 337 akkoorden), maar wordt dit jaar in 116 akkoorden al 70 keer genoemd.

Een andere grote maatschappelijke uitdaging waar overheden anno 2022 voor staan is het herstellen van het vertrouwen in de overheid, en het voorkomen van maatschappelijk onbehagen als gevolg van verder toenemende polarisatie. Het woord 'kloof' levert 13 resultaten op. Hierbij wordt vooral gerefereerd aan de kloof op de arbeidsmarkt (Sudwest-Fryslân), de digitale kloof (Maashorst), de gezondheidskloof (Amsterdam) en de kloof tussen 'mensen die wel en niet kunnen meedoen' (Wageningen). Elf gemeenten refereren aan de toeslagenaffaire, en hoe het vertrouwen in de politiek als gevolg hiervan *"een knauw heeft gekregen"* (o.a. Middelburg).

Aan de andere kant zijn er ook maatschappelijke uitdagingen die wat aan urgentie te lijken hebben ingeboet in vergelijking met vier jaar geleden. Een voorbeeld hiervan is radicalisering: kwam dit woord in 2018 nog 53 keer voor (in alle akkoorden), inmiddels wordt het in 116 akkoorden slechts acht keer genoemd.

Regionale samenwerking belangrijk aandachtspunt

In nagenoeg ieder akkoord wordt het woord 'regio' (1.276 keer) en 'samenwerking' (1.229) meermaals genoemd. De diverse adviezen en analyses vinden brede weerklank in de akkoorden.[1] Met name de uitspraak: *"lokaal wat kan, regionaal wat moet"* komt meermaals voorbij. Het woord regio[2] komt het meest voor in combinatie met metropoolregio (20 keer), veiligheidsregio (17), Brainportregio (16), Euregio (13), arbeidsmarktregio (9), vervoer(s)regio (6), stadsregio (3), grensregio (2) en onderwijsregio (2). Naar de metropoolregio wordt vooral gerefereerd door gemeenten die onderdeel uitmaken van de Metropoolregio Amsterdam, en – in mindere mate – de Metropoolregio Den Haag-Rotterdam. Ook in de provincie Gelderland wordt er echter over 'de metropoolregio' gesproken. De gemeenten Lingewaard, Overbetuwe, Wychen en Duiven refereren namelijk naar de 'groene metropoolregio Arnhem-Nijmegen' waar zij onderdeel van uitmaken. De 'Euregio' betreft een grensoverschrijdend, internationaal intergemeentelijk samenwerkingsverband. Hier zijn vooral Limburgse grensgemeenten bij betrokken, maar bijvoorbeeld ook Apeldoorn.

Vooral wat betreft de aanpak van de voornoemde opgaven en crises (met name de stikstofproblematiek, de woningbouwopgave, klimaatadaptatie en het energievraagstuk) wordt regelmatig gezinspeeld op de samenwerking met 'de regio', de provincie en het rijk, zoals bijvoorbeeld in de gemeente Het Hogeland: *"een belangrijk deel van de ontwikkelingen in de komende jaren overstijgt de schaal van onze gemeente en raakt de regio, zoals de ontwikkeling van de waterstofeconomie, de regionale woningbouwopgave en de stikstofcrisis."* Deze samenwerkingen lijken steeds concretere en meer structurele vormen aan te nemen. In de gemeente Nissewaard wordt er bijvoorbeeld aangekondigd dat er *"binnenkort in regionaal verband een gesprek over ontschotting van de drie centrumbudgetten wordt gevoerd."* Daarnaast wordt er met enige regelmaat gerefereerd aan regionaal economische agenda's of regionale bedrijventerreinen (zoals bijvoorbeeld door de gemeenten Steenwijkerland, Apeldoorn, Asten, Emmen), het regionaal afstemmen van arbeidsmarkt- en/of mobiliteitsvraagstukken (zoals spoorverbindingen in Meppel en Neder-Betuwe, snelfietsroutes in Vlaardingen of het verplaatsen van snorfietsen naar de rijbaan in Diemen), het regionaal afstemmen van voorzieningen (bv. Vijfheerenland), of het regionaal organiseren van bijvoorbeeld de aanbesteding van de (meervoudige) zorg (bv. Hillegom, Gennep, Heemstede). Veldhoven, tenslotte, geeft aan vooral kansen te zien om regionaal samen te werken wat betreft informatisering en datagedreven werken, terwijl de gemeente Maashorst aangeeft (onder meer) watergerelateerde thema's regionaal op te pakken.

1 Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen (2020). Als één overheid. Slagvaardig de toekomst tegemoet!; Raad voor Openbaar Bestuur (2021), Droomland of niemandsland? Uitgangspunten voor het besturen van regio's. Den Haag: Raad voor het Openbaar Bestuur; Adviesraad voor wetenschap, technologie en innovatie (Awti) (2021). Samen de lat hoog leggen. Regio en rijk bundelen krachten voor innovatie; Kernteam IBP Regionale Economie i.s.m. Platform31 (2021) Het Welvaart Model Canvas. Slagvaardig samen de regionale economie versterken.

2 Inclusief de variaties regionale, regiogemeenten, regionaal, regionalisering, bovenreginoale, jeugdregio, regiovsiie, subregionaal, bovenregionaal, interregionale, metropoolregio, vervoerregio, euregio, zorgregio, veiligheidsregio, brainportregio, regionaal/landelijk, regiosprinter, topregio, arbeidsmarktregio, regioverband, regio-, hbel-regio, regiodeal, regiofunctie, regiocampus, dtz/regiodeal, regionale-, vervoersregio, regiopartners, regiokern, regiostedenfonds, regiogemeentes, stadsregio, regiodeals, sub-regionale, regio0brand, www.gezondsteregio.nl, landbouwregio, euregionale, euregionaal, regionaal-ruimtelijk-economisch, regioakkoord, bopperegeionale, eregionale, boppe-regionale, regiodeal/versnellingsagenda, regiosifers, regiocijfers, regiomee, na-deelregio, brainport-regio, regiomarketing-organisatie, regiotaxi, waddenregio, experimenteerregio, woonregio, vaarregio, zuidwest-regio, stadsregionale, grensregio, aangelegenheden/regionale, regiogrens, onderwijsregio, havenregio, regioraad.

Regiodeals in een derde van de akkoorden een aandachtspunt

Van 2018 tot en met 2022 zijn er 30 Regio Deals gesloten, waarbij het rijk, regionale overheden, bedrijven, kennistellingen en maatschappelijke organisaties gezamenlijk regionale opgaven aanpakken. Het nieuwe kabinet stelt voor de jaren 2022 tot 2025 opnieuw 900 miljoen euro beschikbaar voor dit Regiodealbeleid. Aan de regiodeals[3] wordt in de akkoorden in totaal 34 keer gerefereerd. De gemeenten die hier bovengemiddeld aandacht aan besteden zijn Oldambt, Sluis, Coevorden, Venlo en Waadhoek en Noardeast-Fryslân. Een opvallende constatering is dat dit, op Venlo (G40) en Waadhoeke (niet aangesloten bij een intergemeentelijk netwerk) na, allemaal gemeenten zijn die zijn aangesloten bij het P10 of het M50 netwerk. Met name voor hen lijkt de Regio Deal er dus echt toe te doen.

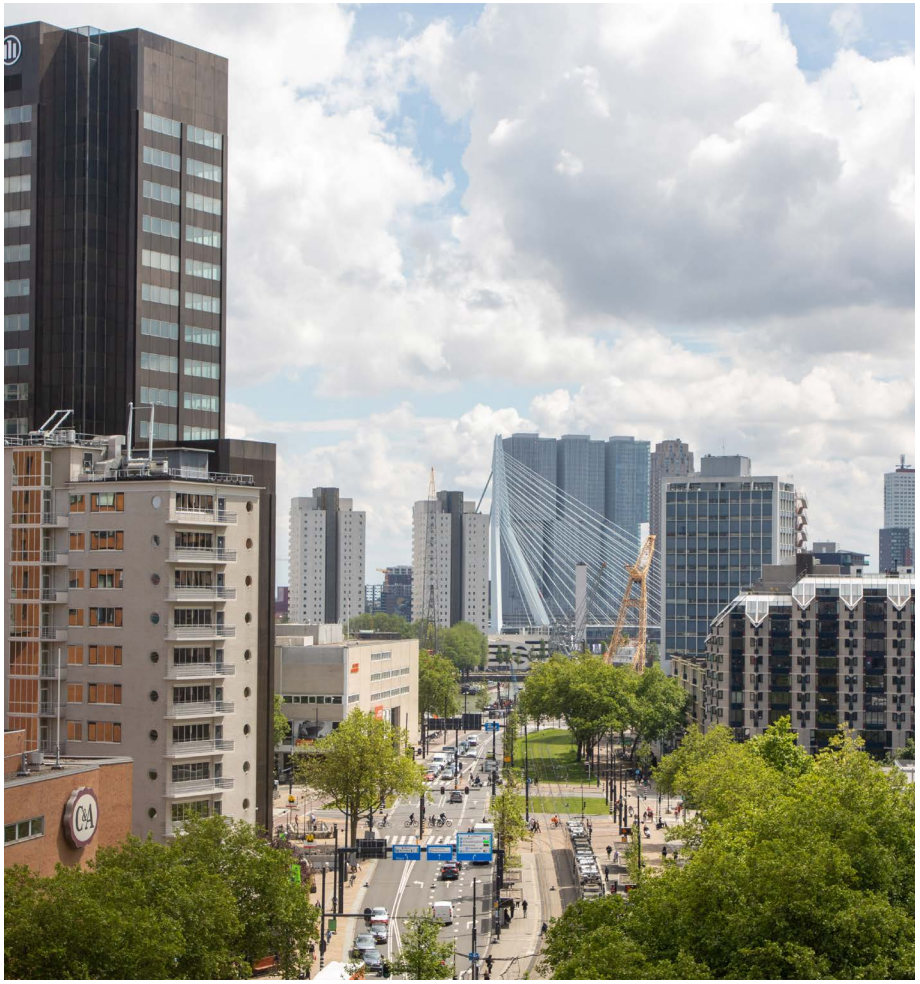

3 Er is gezocht op 'regiodeal(s)' (dus zonder spatie). Op 'Regio Deal' (met spatie) kan niet worden gezocht.

Uitvoering van beleid

De manier waarop gemeenten hun beleid vormgeven is continu aan verandering onderhevig. De laatste jaren wordt er in beleidskringen steeds vaker gepleit voor **'maatwerk'**. In 2018 was hier overigens ook al sprake van (namelijk 680 keer in 337 akkoorden versus 202 keer in 116 akkoorden in 2022). Dit maatwerk heeft betrekking op tal van ontwikkelingen (bv. digitalisering) en beleidsdomeinen, maar komt vooral ter sprake bij het sociaal domein. Zo gaat het regelmatig over maatwerk bij de re-integratie op de arbeidsmarkt (bv. in Amersfoort), schuldhulpverlening (bv. in Sittard-Geleen) of de participatiewet (bv. in Arnhem).

Een ander beleidsconcept waar in toenemende mate aan wordt gerefereerd is de 'quadruple helix'. Dit wil zeggen dat er naast de bekendere 'triple helix' (overheid – bedrijven – kennisinstellingen) ook actief burgers worden betrokken bij beleidsvorming. Toch wordt er hier in opvallend weinig akkoorden aan gerefereerd: alleen de gemeente Eindhoven heeft het er tot dusverre over, met de uitgesproken ambitie hier volop op in te zetten. Het trefwoord **'burgerparticipatie'** levert overigens wel 70 resultaten op. Burgerparticipatie wordt vaak in een adem genoemd met de nieuwe Omgevingswet en met regionale samenwerking, maar ook met 'openheid' en 'transparantie'. Veel gemeenten streven er duidelijk naar om dit in de komende periode meer aandacht te geven, en hier duidelijker over te communiceren. Een voorbeeld hiervan is de gemeente Overbetuwe: *"Een belangrijk onderdeel van burgerparticipatie is ook het van tevoren helder zijn over de mate van inspraak en invloed (zoals: voorstel wijzigen, voorstel deels wijzigen, voorstel niet wijzigen)."* In Katwijk geeft men aan om de woningbouwopgave zoveel mogelijk in samenspraak met haar inwoners vorm te willen geven: *"Samen met onze inwoners zoeken we de ruimte om zoveel mogelijk te bouwen voor onze (toekomstige) bewoners. Gaan we verder de hoogte in? Kunnen we een park realiseren in plaats van groen bij iedere woning?"*

Tenslotte is er gekeken naar de mate waarin gemeenten de nadruk leggen op **'opgavegericht'** en **'datagedreven'** werken. Dit levert respectievelijk 13 en 11 zoekresultaten op. Hoewel dit dus nog geen standaardjargon is, is er wel sprake van een duidelijke toename ten opzichte van 2018, toen deze termen in totaal (op basis van alle akkoorden) respectievelijk slechts en 19 en 3 keer voorkwamen. Een enkele gemeente (bv. Tilburg) ziet datagedreven werken als onderdeel van een nieuwe economische structuur die zich aandient. Daarnaast wordt datagedreven op verschillende manieren geconcretiseerd. Zo zetten verschillende gemeenten in op datagedreven monitoring, evaluatie en optimalisatie van beleid, en op het verbeteren van de informatievoorziening.

Onduidelijkheid over gemeentelijke financiën

De financiële positie van gemeenten is de afgelopen jaren steeds meer onder druk komen te staan. De budgetten van de lokale overheid zijn onvoldoende meegegroeid met de toename in gemeentelijke taken. Dit heeft vooral te maken met de sterke stijging van de kosten in het sociaal domein. Met name de gemeentelijke zorgtaken ontpoppen zich in toenemende mate als een 'koekoeksjong', dat het budget voor de overige collectieve uitgaven en voorzieningen (onderwijs, cultuur, veiligheid, leefbaarheid, etc.) leegeet.[4] Op basis van de decentralisatie van het sociaal domein wordt er vanaf 1 januari 2023 een nieuw verdeelmodel voor het gemeentefonds gebruikt. Deze aanstaande herverdeling van het gemeentefonds, die overigens geleidelijk zal worden ingevoerd, kent uiteraard winnaars en verliezers. Sommige gemeenten, vooral in het noorden van het land (Groningen en Friesland, m.u.v. de stad Groningen) gaan er vanaf 2023 aanzienlijk op achteruit, maar ook elders in het land wordt dit gevoeld.[5] Tegelijkertijd heeft het nieuwe kabinet 3 miljard euro extra aangekondigd voor het gemeente- en provinciefonds, bovenop de stand Miljoenennota 2022.

Op basis van deze informatie is het niet alleen interessant om te kijken in welke mate er in de coalitieakkoorden over het gemeentefonds, en de herverdeling ervan, wordt gesproken, maar ook waar er de meeste aandacht aan deze kwestie wordt besteed. Het woord *"gemeentefonds"* wordt in totaal tot dusverre 86 keer genoemd. Opvallend is echter dat het in de meerderheid van de akkoorden (namelijk 63 procent) niet genoemd wordt. Ook is het opvallend dat vooral gemeenten die er in het nieuwe verdeelmodel op vooruit gaan in hun coalitieakkoord aan het gemeentefonds refereren (o.a. Mook en Middelaar, Woensdrecht, Zuidplas, Vaals en Drimmelen). Overigens wordt er in de akkoorden ook aangegeven dat het nog niet helemaal duidelijk is hoe de financiële situatie voor gemeenten er op basis van al het bovenstaande precies uit gaat zien, *"omdat het rijk wat betreft het jaar 2026 nog geen inzicht kan geven in de omvang van het gemeentefonds"* (Vijfheerenland). Ook de gemeente Zuidplas spreekt over *"de onzekerheid die blijft bestaan over de belangrijkste gemeentelijke inkomstenbron: het gemeentefonds"*, en in de gemeente Vaals wordt de verwachting uitgesproken dat zij *"verwachten dat de middelen uit het gemeentefonds de komende jaren zullen toenemen, hoewel de economische situatie onzeker is en dit fonds aan fluctuaties onderhevig zal blijven."* In Drimmelen, tenslotte, wordt geconstateerd dat *"het kabinet geen structurele budgetten, maar slechts incidenteel geld beschikbaar stelt voor het klimaatfonds, het stikstoffonds en het groeifonds"*, en dat de gemeenten tot en met 2025 daardoor *"negatieve effecten staan te wachten."*

4 Alexander Leeuw (2021) *"Ongeloof over herverdeeleffecten gemeentefonds."* Binnenlands Bestuur, 3 februari 2021.
5 Hans Bekkers (2021) *"Herverdeling gemeentefonds treft Noorden hard."* Binnenlands Bestuur, 3 februari 2021.

Diverse akkoorden besteden op verschillende manieren aandacht aan bezuinigen

Hierop aansluitend is gekeken naar de mate waarin gemeenten spreken over bezuinigingen. Dit woord (ofwel variaties daarop[6]) komt in 'slechts' 32 procent van de akkoorden voor (77 keer in totaal). Er wordt – in relatief opzicht – het meest aandacht aan besteed in de akkoorden van de gemeenten Woensdrecht, Oldambt, Ermelo, Berg en Dal, Noordenveld, Hof van Twente, Midden-Groningen, Mook en Middelaar, Beek, Dongen en Vlissingen. In het coalitieakkoord van de gemeente Oldambt lezen we terug dat de bezuinigingen vooral ten koste zullen gaan van de aanwezige sportfaciliteiten: *"Naar verwachting ontkomen we er niet aan dat één of meer voorzieningen – zwembad(en) en/of sporthal – zullen moeten worden gesloten. Het sluiten van voorzieningen is voor niemand leuk, maar het relatief hoge aantal voorzieningen en de bijbehorende kosten maken dit onvermijdelijk (p. 13)."* Verderop in het akkoord wordt overigens wel gemeld dat er ook na de bezuinigingen nog altijd een relatief groot bedrag beschikbaar is voor sport. Over het algemeen valt op dat gemeenten enigszins op de vlakte blijven over 'mogelijke bezuinigingen' (bv. Blaricum: *"voor verhoging van structurele kosten, welke niet gedekt kunnen worden uit structurele inkomsten, zal gezocht moeten worden naar bezuinigingen elders"*).

Een andere opvallende constatering is dat er geen verband is gevonden tussen de solvabiliteitratio van gemeenten en de mate waarin er over bezuinigingen wordt gesproken. Ook met betrekking tot de houdbaarheidsquote is er geen noemenswaardige correlatie waargenomen. Daarbij moet worden aangetekend dat hoewel deze zoekopdracht in de meeste gevallen wel degelijk aangekondigde bezuinigingsmaatregelen betreft, het ook kan voorkomen dat er slechts verwezen wordt naar 'verwachte bezuinigingen van het rijk', of dat er juist wordt medegedeeld dat er – soms in tegenstelling tot 'de moeilijke jaren hiervoor' – juist niet bezuinigd wordt. Een voorbeeld hiervan lezen we terug in de akkoorden van Berg en Dal: *"tot de raad besluiten heeft genomen over de plannen schrappen wij voorgenomen bezuinigingen op de bibliotheek"*, 's-Hertogenbosch: *"we draaien de eerdere bezuinigingen op beheer en vervangingskredieten voor de openbare ruimte terug"* en Hof van Twente: *"we moeten dan ook terughoudend zijn met nieuwe bezuinigingsmaatregelen in de komende jaren."* De meeste gemeenten lijken vooral niet te willen bezuinigen op *"posten die de inwoner raken"* (Midden-Groningen), zoals cultuur of zorg. Soms wordt expliciet aangegeven dat kwetsbaren en minima bij eventuele bezuinigingen zoveel mogelijk worden ontzien (bv. in Zeist).

6 Dit is gedaan door te zoeken op het woord 'bezuinig', hierdoor worden automatisch ook de volgende woorden meegenomen: bezuinigingen, bezuinigd, bezuiniging, bezuinigingsmaatregel, bezuinigen, bezuinigingsvoorstellen, bezuinigingsdoelstellingen, bezuinigingsmaatregelen, bezuinigingstaakstellingen, bezuinigingsscenario, bezuinigingsopgave, bezuinigingsmogelijkheden, bezuinigings, en bezuinigingsdialoog.

Groeiende uitgaven in de jeugdzorg leiden tot tweedeling

In 68 procent van de coalitieakkoorden wordt aandacht besteed aan de jeugdzorg . Gemeenten die veel aandacht besteden aan jeugdzorg zijn Drimmelen, Heemstede, Katwijk, Maasgouw, Nunspeet, Veendam en Zeist. Het akkoord van Krimpenerwaard refereert er aan dat inmiddels één op de tien jongeren in onze gemeente een vorm van jeugdzorg nodig heeft en dat de jeugdzorg een echte 'markt' is geworden.

Zoals eerder aangegeven zijn de toegenomen zorgtaken (financiële) hoofdpijndossiers voor veel gemeenten. Eén van de meest uitdagende taken wat dat betreft is het verzorgen van jeugdhulp. Diverse akkoorden signaleren dat de financiële situatie is verslechterd door groeiende uitgaven in de jeugdzorg en de wmo. Zo wordt in Veendam aangegeven dat het *"de afgelopen jaren lastig bleek om de inkomsten en de uitgaven voor het sociaal domein in het algemeen, maar voor jeugdzorg in het bijzonder, met elkaar in balans te brengen"*, en dat *"er veel meer geld wordt uitgegeven aan jeugdzorg dan van het rijk aan inkomsten voor dit doel wordt ontvangen."* Verder is *"de financiële situatie van Boxtel is verslechterd door groeiende uitgaven in de jeugdzorg en de wmo"*. Ook in Middelburg en Nissewaard zijn soortgelijke geluiden te horen: *"Vooral de financiële beheersbaarheid en de besturing van de jeugdzorg vragen aandacht"* (Middelburg) en: *"De uitvoering van de jeugdhulp ligt onder een vergrootglas omdat de bekostiging door de rijksoverheid ontoereikend is en de betaalbaarheid van de jeugdzorg onhoudbaar"* (Nissewaard). In de gemeente Stede Broec, spreekt men over het feit dat *"als gevolg van de jeugdzorg-tekorten het onderhoud in de buitenruimte de afgelopen periode is teruggebracht naar een lager onderhoudsniveau."*

In de coalitieakkoorden is met betrekking tot het jeugdzorgbeleid een tweedeling zichtbaar. Enerzijds zijn er coalities die de doelstellingen van gemeenten sinds de decentralisaties in 2015 blijven nastreven. Een greep uit deze akkoorden levert de volgende voorbeelden op: *"Met jeugdzorgaanbieders en huisartsen brengen we de zorg voor jongeren zo dichtbij mogelijk"* ('s-Hertogenbosch). *"Wij willen de instroom in de jeugdzorg verlagen door vroegtijdig in te grijpen met passende begeleiding" (Beek). "We kiezen voor een preventieve aanpak met investeren aan de voorkant"* (Vaals). *"We blijven investeren in preventieve en ambulante jeugdhulp, zodat alle kinderen en jongeren in onze gemeente kansrijk opgroeien in een veilige, sociale en gezonde omgeving en zich optimaal kunnen ontwikkelen"* (Diemen). *"In het aanbestedingstraject voor de jeugdzorg staat keuzevrijheid van ouders en hun kinderen bij enkelvoudige zorg voorop"* (Heemstede).

Anderzijds zijn er coalitieakkoorden die het roer willen omgooien, en in plaats van 'business as usual' streven naar vernieuwingen en innovaties: *"We kijken kritisch of het beschikbare geld besteed wordt aan de daadwerkelijke jeugdzorg en niet aan andere taken zoals bijvoorbeeld opvoedondersteuning"* ('s-Hertogenbosch). *"We richten ons op 'gewoon doen' (normaliseren en demedicaliseren) waarbij we onderscheid maken tussen jeugdzorg en opvoeding"* (Coevorden). *"We bakenen duidelijk af wat hoort onder jeugdzorg en wat hoort bij de normale opvoering"* (Wijchen). *"Met aanbieders van zwaardere jeugdzorgtrajecten gaan we scherpe gesprekken voeren hoe we samen de beweging van zware naar lichte zorg kunnen maken"* (Zwolle). *"Samen met enkelvoudige jeugdzorgverleners zoeken we naar inrichtingsvormen zoals een vereniging of coöperaties van zorgaanbieders"* (Heemstede). *"We versterken de aanpak vechtscheidingen om de instroom in de jeugdzorg terug te schroeven"* ('s-Hertogenbosch). *"We gaan in gesprek met jongvolwassenen in de gemeente om van hen te horen wat voor hen de gevolgen zijn van brede maatschappelijke ontwikkelingen zoals corona, de woningcrisis en de flexibilisering van de arbeidsmarkt"* (Beuningen).

Positieve gezondheid een ingeburgerd begrip dat vele coalities nastreven

Aan 'gezondheid' wordt in de nieuwe coalitieakkoorden veel aandacht besteed. Aandacht hiervoor ontbreekt in bijna geen enkel coalitieakkoord. Een aantal gemeenten wijst erop dat de coronapandemie heeft laten zien hoe belangrijk (publieke) gezondheid is. Gemeenten als Amsterdam, Drimmelen, Maashorst, Meierijstad, Oldambt, Súdwest Fryslân en Tilburg besteden in allerlei toonaarden veel aandacht aan 'gezondheid'.

Daarbij valt op dat 'positieve gezondheid' inmiddels in vele gemeenten een ingeburgerd begrip is. Deze brede aandacht voor alle factoren die van invloed zijn op gezondheid (leefomgeving, werkloosheid, participatie, kansengelijkheid, schulden, eenzaamheid, leefstijl, e.d.) en die gezondheidsverschillen verklaren, wordt door de gemeente Border-Odoorn op één lijn gezet met de toenemende aandacht voor 'brede welvaart'. Een soortgelijke brede benadering vinden we terug in de akkoorden van 's-Hertogenbosch (*"We zoeken hoe we samen met andere programma's kunnen bijdragen aan positieve gezondheid. Bijvoorbeeld hoe cultuur een rol kan spelen in de mentale gezondheid van mensen. Het gaat ook om eigenwaarde, zelfvertrouwen, ontplooiing, structuur, gezondheid en ontmoeting"*), Súdwest-Fryslân (*"Wij zetten in op positieve gezondheid en preventie, zodat we meer met elkaar kunnen doen en de vergrijzing en eenzaamheid niet een volgende crisis worden"*), en Oirschot (*"We koppelen positieve gezondheid ook beleidsmatig aan onze maatschappelijke uitdagingen"*). In Noardeast-Fryslân wordt er zelfs gesproken over het 'IJslands model' dat als inspiratie moet dienen voor het gezondheidsbeleid.

De kwaliteit van de leefomgeving van belang voor gezondheid en het verkleinen van de gezondheidsverschillen

In enkele coalitieakkoorden wordt daarbij aangesloten bij het advies van de Raad voor Leefomgeving en Infrastructuur. Om gezondheidsverschillen in gemeenten te verkleinen, is het van belang om ook te kijken hoe ruimtelijk-fysieke ingrepen in de stad de gezondheid van bewoners kunnen bevorderen (autoluwe wijken, zero-emissie vervoer, parken, bomen, aantrekkelijke en groene buitenruimtes, groene daken en gevels, het bevorderen en stimuleren van fietsen en wandelen, hardlooproutes rondom nieuwe woonwijken, speelplekken, bewegingstoestellen in de openbare ruimte, e.d.). Deze maatregelen zouden volgens de Raad met voorrang genomen kunnen worden in buurten met relatief veel inwoners met een gezondheidsachterstand.[7] Deze gedachte zien wij terug in sommige coalitieakkoorden. *"In wijken met weinig groen investeert de gemeente in speeltoestellen, wandelpaden en gratis buitensportfaciliteiten, met extra aandacht voor kinderen met een beperking"* (Súdwest-Fryslân). *"Om gezondheidsverschillen te verkleinen zet de gemeente extra in op sport en bewegen; juist op die plekken in de stad waar dit niet vanzelfsprekend, of niet toegankelijk genoeg is"* (Amsterdam).

Natuurlijk zijn gemeenten zich ervan bewust dat hier een prijskaartje aan hangt. Sommige gemeenten geven in de nieuwe coalitieakkoorden aan dat de financiën geen bottleneck mogen zijn: *"Misschien leidt dit tot een financieel tekort, maar wel veel gezondheidswinst doordat er meer fietspaden zijn, of speelveldjes of juist maatschappelijke winst door de investering in een breed kindcentrum"* (Het Hogeland), en: *"Cultuur is een basisvoorziening van onze inwoners, net als sport en beweging; in dat geval zijn we bereid om de schuld van de gemeente te laten toenemen"* (Delft).

Andere gemeenten gaan op zoek naar creatieve oplossingsrichtingen en samenwerkingspartners. Zo lezen we in het coalitieakkoord van de gemeente Alphen aan de Rijn het volgende: *"Aangezien gezondheidswinst door preventie niet alleen leidt tot minder zorgkosten, maar juist ook tot een hogere productiviteit willen we werkgevers vragen mee te betalen"*. In Echt-Susteren wordt er met een hoopvolle blik gekeken naar de scholen: *"In het kader van preventieve gezondheid en kansenongelijkheid gaan we met de schoolkoepels in overleg om ervoor te zorgen dat alle kinderen gezond fruit kunnen eten op school"*.

7 Raad voor de Leefomgeving en infrastructuur (Rli) (2018), De stad als gezonde habitat.

Armoede en schulden

Ongeveer driekwart van de gemeenten besteed in hun akkoord aandacht aan 'armoede'. Verhoudingsgewijs wordt hier het meest over gesproken in de gemeenten Dantumadiel, Oldambt, Wageningen, Veendam en Molenlanden. Ook in Súdwest-Fryslân en Tilburg lijkt hier relatief veel aandacht voor te zijn. Er lijkt hierbij sprake van een gematigd positief verband tussen de mate waarin er in de akkoorden over armoede gesproken wordt en het percentage huishoudens met algemene bijstand ten opzichte van het totaal aantal huishoudens per gemeente (correlatie van 0,5).

Wanneer gekeken wordt naar de gemeenten die het hebben over 'schulden' is er niet direct een patroon zichtbaar. Naar verhouding betreft dit vooral de gemeenten Middelburg, Diemen, Nederweert, Beuningen en Bergen op Zoom, terwijl ook Delft er bovengemiddeld aandacht voor lijkt te hebben. Er is daarbij nauwelijks sprake van een correlatie tussen het aantal huishoudens met schulden per gemeente en de mate waarin dit in de akkoorden genoemd wordt.

De woningcrisis als kans en reden om tempo te maken

De woningcrisis biedt gemeenten een kans en een reden om tempo te maken. Zo klinkt in de meeste gemeentelijke coalitieakkoorden het besef door dat de woningbouwopgave een 'gigantische opgave' is (Middelburg), die 'alle hens aan dek' vergt (Enkhuizen). Een aantal gemeenten, met name buiten de Randstad, beschouwt deze opgave als een unieke kans: *"De combinatie van een oververhitte woningmarkt in Nederland en de ruimte in de gemeente zien we als een prachtige kans om volop gelegenheid te geven aan het bouwen van woningen"* (Emmen). In veel gemeenten, waaronder Boxtel, wordt dan ook gehamerd op versnelling *"Snel, veel en betaalbaar bouwen is de primaire doelstelling voor al onze dorpen. Bouwen, bouwen en (ver)bouwen is ons motto"* (Boxtel). Ondertussen wordt er ook nagedacht over de manier waarop dit proces kan worden versneld, onder andere in de gemeente De Wolden: *"We denken er aan om te onderzoeken of het interessant kan zijn om de betaling van de grondaankoop over een langere periode uit te smeren, zodat het wellicht financieel gemakkelijker wordt om ergens een woning te bouwen"* (De Wolden). Ook in Beuningen wil men versnellen, waarbij gesproken wordt over een 'voor wat hoort wat-vorm' van publiek-private samenwerking: *"Waar mogelijk bespoedigen we het bouwen, ook zorgen we dat initiatiefnemers kunnen beginnen met bouwen waar dit kan. We verplichten ontwikkelaars en initiatiefnemers om een tegenprestatie te leveren voor de mogelijkheid om te mogen bouwen"*.

Er zijn echter ook gemeenten die niet of nauwelijks ruimte hebben om nieuwe woningen te bouwen: "De ruimte om woningen te bouwen is schaars" (Ridderkerk) en: *"Er is vrijwel geen onbebouwde ruimte beschikbaar om extra te bouwen"* (Blaricum).

Terwijl sommige gemeenten slechts aangeven 'veel' woningen te willen gaan bouwen, worden hier in diverse akkoorden concrete aantallen bij genoemd. De termijn waarop dit moet gebeuren, verschilt. In Berg en Dal wordt ingezet op 1.200 nieuwe woningen in het jaar 2030, in Steenwijkerland zijn dat er 700. In Vlaardingen worden gemiddeld 500 nieuwe woningen per jaar worden beoogd. In Amsterdam zijn dat er jaarlijks 7.500. In Woensdrecht en Enkhuizen wordt er vooral gekeken naar de nieuwe bestuursperiode, waarbij aangegeven wordt dat zij in de komende vier jaar respectievelijk 400 en 700 nieuwe woningen willen gaan bouwen. Omdat niet iedere gemeente precieze aantallen noemt, is het op basis van de gemeentelijke coalitieakkoorden moeilijk in te schatten of de ambitie van 1 miljoen nieuwe woningen in 2030 wel of niet zal worden behaald.

Hoewel de kwantitatieve druk gemeenten dwingt om snel in actie te komen, wordt in de meeste akkoorden nog altijd benadrukt dat er sprake moet zijn van kwaliteit. Dit geldt niet alleen voor de woningen zelf, maar ook voor het inpassen van de nieuwbouwprojecten in hun omgeving: *"Voor nieuwbouwprojecten vraagt de komende Omgevingswet om een overall visie. Niet alleen bouwen, maar minstens evenveel aandacht vragen de woonomgeving, en voorzieningen in de buurt, zoals groen, parkeren, bereikbaarheid en speelplekken"* (Hardinxveld-Giessendam). Hierbij valt zo nu en dan de term 'natuurinclusief bouwen' (bv. in de gemeenten Vlaardingen, Diemen en Westland). In Veldhoven wordt nadrukkelijk aangegeven dat het *"woningtekort niet alleen vraagt om het bouwen van nieuwe woningen, maar ook om het creatief en actief omgaan met de bestaande woningvoorraad en bedrijfsgebouwen. Denk bijvoorbeeld aan het splitsen van woningen, maar ook aan cpo's, tiny houses, mantelzorgwoningen, kangoeroehuizen en het ombouwen van kantoorpanden. Op deze manier proberen we meer huizen te bouwen, de bestaande woningvoorraad beter te benutten en doorstroming te bevorderen"*.

Gericht woonbeleid: duidelijke keuzes in doelgroepen

In de nieuwe coalitieakkoorden wordt op het gebied van wonen en woonbeleid opvallend veel aandacht besteed aan doelgroepen. Ten opzichte van vier jaar geleden is bouwen voor specifieke doelgroepen, en dan vooral voor starters op de woningmarkt, een belangrijke prioriteit geworden. Dit geldt nagenoeg in heel Nederland, van Amsterdam (*"De woningnood onder studenten, jongeren en starters moet verlicht worden, daarom blijven we specifiek voor deze groepen bouwen"*) tot Blaricum (*"Bouwen van passende kleine woningen voor 1- à 2-persoonshuishoudens"*) en van Schiermonnikoog (*"De komende vier jaar willen we in ieder geval kleinere woningen bouwen voor starters op de woningmarkt en voor één- en/of tweepersoonshuishoudens"*) tot Woensdrecht (*"We richten ons speciaal op jongeren, starters en senioren en willen graag dat daar één op drie nieuw te bouwen woningen voor beschikbaar komt en blijft"*).

Andere specifieke doelgroepen die uitgelicht worden zijn 'ouderen/senioren', 'mensen met een kleine portemonnee' of 'spoedzoekers/statushouders'. Voor die laatste groep wordt er soms gedacht aan *"flexibele woningen, bijvoorbeeld houten modulaire huizen die snel te bouwen en relatief makkelijk te verplaatsen zijn"* (Dijk en Waard). In – bijvoorbeeld – Nissewaard wordt bovendien aandacht gegeven aan beroepsgroepen als leraren, verpleegkundigen, politieagenten en brandweermannen.

In diverse akkoorden wil men voorrang geven aan de eigen inwoners en zoekt men naar instrumenten om dat mogelijk te maken: *"Woningen die we nieuw bouwen zijn zo veel mogelijk beschikbaar voor inwoners uit onze gemeente, of voor mensen met een band met onze gemeente"* (Nijkerk). *"We zetten in op een huurpuntensysteem dat inwoners die al in de gemeente wonen of werken bevoordeelt"* (Hardinxveld-Giessendam). *"We geven prioriteit geven aan het bouwen voor de lokale behoefte: inwoners (zeker jongeren) die een sociaaleconomische binding met onze gemeente hebben"* (Steenwijkerland). *"We willen een actief beleid om jongeren en starters te behouden. Onder andere door het wonen boven winkels en in aanloopstraten mogelijk te maken"* (Veendam).

Een specifieke doelgroep zijn de arbeidsmigranten. In diverse coalitieakkoorden wordt gesproken over de huisvesting van arbeidsmigranten. De arbeidsmigranten zijn van belang voor de lokale economie en verdienen om goed gehuisvest te worden. Diverse gemeenten willen het mogelijk maken dat bedrijven de arbeidsmigranten op hun eigen terrein mogen huisvesten en dat de huisvesting van arbeidsmigranten mogelijk is op bedrijventerreinen.

Uitbreiden niet langer taboe

Naast de 'wat- en hoe-vragen' staat de 'waar-vraag' centraal in het debat omtrent de woningbouwopgave. Hoewel er nog steeds duidelijk prioriteit gegeven wordt aan binnenstedelijke verdichting en/of inbreiding (o.a. in Vlissingen, Alphen aan den Rijn, Hillegom, Middelburg, Midden-Groningen, Sliedrecht) en men op de meeste plaatsen (waaronder Wijchen) *"terughoudend is met bouwen in het buitengebied"*, lijkt het taboe rond 'uitbreiding' langzamerhand af te nemen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de akkoorden van De Ronde Venen (*"We willen onderzoeken welke extra mogelijkheden er zijn om te bouwen naast de huidige vastgestelde gebieden, ook wel bekend als de rode contour"*), Emmen (*"In elk dorp en elke wijk moeten er mogelijkheden zijn om nieuw te kunnen bouwen, daarbij gaat het zowel om uitbreiding als inbreiding"*), Drimmelen (*"Voor Hooge Zwaluwe worden zo spoedig mogelijk ruime locaties gevonden om ook daar de benodigde woningen te kunnen bouwen"*) Urk (*"We benutten de ruimte rondom Urk voor het bouwen van woningen in het kader van de stedenbouwkundige rijksopgaven en om bij te dragen aan de verlichting van de woningnood"*) en Asten (*"We gaan in Heusden onderzoek doen en plannen maken voor nieuwe uitbreidingswijken"*).

Duurzaamheid: aardgasvrije experimenten en relatieve eensgezindheid over stikstof

Het laatste thema waar voor deze quick scan naar gekeken is, is duurzaamheid. In nagenoeg alle coalitieakkoorden wordt hier in ruime mate aandacht aan besteed. Het woord 'duurzaamheid' zelf valt 419 keer. De energietransitie (296 keer genoemd) komt in 84 procent van de akkoorden aan bod, waarbij relatief gezien de meeste aandacht wordt besteed in M50-gemeenten als Midden-Groningen, Kerkrade en Dronten, naast plattelandsgemeenten als Brummen, Beek en Westervoort en een incidentele grotere stad (Apeldoorn). Ook wat betreft 'biodiversiteit' (in totaal 244 keer genoemd) valt een soortgelijk patroon op. Gemeenten die hier bovengemiddeld aandacht aan besteden zijn overal het algemeen landelijke gemeenten met een relatief lage bevolkingsdichtheid, zoals Beuningen, Dantumadiel, Duiven, Dinkelland, Bunnik, Brummen, Lochem en Woensdrecht. Een relatieve uitzondering op deze regel is de gemeente Leiderdorp, terwijl het onderwerp ook in de gemeenten Tilburg en Delft regelmatig aan bod komt.

In slechts 20 procent van de akkoorden wordt gesproken over de ambitie om (op termijn) 'aardgasvrij' te worden. Een aantal (middel)grote steden (Amsterdam, 's-Hertogenbosch, Alphen aan den Rijn, Oss en Vlissingen) geven aan hun aardgasvrije ambities voort te zetten op basis van een aantal eerdere proeftuin- of pilotprojecten in het kader van het landelijke 'programma aardgasvrije wijken' (ditzelfde geldt overigens voor de kleinere gemeente De Wolden). In een aantal kleinere gemeenten, waaronder Altena (*"we gaan deze bestuursperiode in minstens drie wijken aan de slag met het aardgasvrij gereed maken"*) en Drimmelen, is men ook ambitieus, al wordt daar tevens erkend dat deze transitie *"veel mensen en middelen kost."* Ambities ten aanzien van aardgasvrij wonen dienen volgens de gemeente Sluis dan ook 'realistisch' te zijn. Daarnaast spreken de meeste gemeenten vooral over het feit dat zij bewoners willen stimuleren hun huis klaar te maken zodat deze

(op termijn) aardgasvrij kan zijn, waarbij de nadruk soms gelegd wordt op de middellange termijn: *"de prioriteit van de gemeente Katwijk voor de komende vier jaar ligt bij het isoleren en niet bij het aardgasvrij maken van huizen."* In een enkele gemeente is de haast nog minder groot. Zo staat er in het akkoord van de gemeente Aalten: *"inwoners hoeven wat ons betreft niet van het gas af. We zijn geen voorstander van wijken aardgasvrij maken en burgers dure warmtepompen te laten aanschaffen."*

Tenslotte bekijken we de manier waarop de gemeentelijke akkoorden aandacht besteden aan de stikstofdiscussie. Zoals eerder aangegeven wordt dit in de 116 akkoorden 70 keer genoemd. Het is geen verrassing dat hier in plattelandsgemeenten bovengemiddeld veel aandacht aan besteed wordt. Een nadere blik leert ons dat deze gemeenten hierover wel enigszins verdeeld zijn. In de meerderheid van de akkoorden wordt weliswaar uitgesproken dat men de uitstoot van stikstof wil terugdringen, maar stellen daarbij vooral in algemene termen vast dat deze crisis een grote en ingewikkelde uitdaging is, die in de komende periode *"een grote impact heeft op onze samenleving"* (o.a. Nissewaard). In Veenendaal stelt men dat *"bij projectontwikkeling voldoende rekening gehouden wordt met duurzaamheidsaspecten en stikstof en pfas-problematiek."*

Zoals eerder al is genoemd, geven veel gemeenten aan de samenwerking te zoeken met andere overheden. Zo wordt in de gemeente Maashorst gesteld dat: *"omdat het stikstofvraagstuk te groot is om als gemeente zelfstandig op te pakken, trekken we hierbij op met de regio, de provincie en het rijk."* Ook de gemeente Krimpenerwaard geeft aan om samen met provincie en waterschap te werken aan *"de ontwikkeling van een toekomstbestendige landbouw, met minder uitstoot van broeikasgassen en stikstof, hogere waterkwaliteit en met aandacht voor biodiversiteit."* In Blaricum wordt concreet gerefereerd aan het 'Hollandse luchten-project', waarbij – in overleg met de provincie – door middel van sensoren stikstofdioxide en fijnstof wordt gemeten. Verder erkennen meerdere gemeenten dat deze problematiek een integrale, gebiedsgerichte aanpak vergt.

Anderzijds zijn er ook andere geluiden te horen. In een aantal akkoorden wordt de onzekerheid voor boerenbedrijven als gevolg van de stikstofproblematiek benadrukt. Zo laat de gemeente Aalten (opnieuw) blijken dat *"wij (ook) niet gaan meewerken aan onteigening van boeren om de stikstofuitstoot te beperken"*, en streeft de gemeente Neder-Betuwe een 'nuchter' natuur- en stikstofbeleid na. Ook in Woensdrecht heersen duidelijk dubbele gevoelens: *"we realiseren ons dat het verminderen van stikstofuitstoot noodzakelijk is, maar we zijn tegen een gedwongen uitkoop van onze agrariërs."* In Lochem, tenslotte, kondigt men aan in te zetten op het *"ondersteunen van agrarische bedrijven bij de aanpassingen van de bedrijfsvoering vanwege de landelijke groeiende discussie over stikstofuitstoot."*

Bijlage: Methodologische voetnoten

i. Inclusief de variaties regionale, regiogemeenten, regionaal, regionalisering, bovenreginoale, jeugdregio, regiovsiie, subregionaal, bovenregionaal, interregionale, metropoolregio, vervoerregio, euregio, zorgregio, veiligheidsregio, brainportregio, regionaal/landelijk, regiosprinter, topregio, arbeidsmarktregio, regioverband, regio-, hbel-regio, regiodeal, regiofunctie, regiocampus, dtz/regiodeal, regionale-, vervoersregio, regiopartners, regiokern, regiostedenfonds, regiogemeentes, stadsregio, regiodeals, sub-regionale, regio0brand, www.gezondsteregio.nl, landbouwregio, euregionale, euregionaal, regionaal-ruimtelijk-economisch, regioakkoord, bopperegeionale, eregionale, boppe-regionale, regiodeal/versnellingsagenda, regiosifers, regiocijfers, regiomee, na-deelregio, brainport-regio, regiomarketing-organisatie, regiotaxi, waddenregio, experimenteerregio, woonregio, vaarregio, zuidwest-regio, stadsregionale, grensregio, aangelegenheden/regionale, regiogrens, onderwijsregio, havenregio, regioraad.

ii. Er is gezocht op 'regiodeal(s)' (dus zonder spatie). Op 'Regio Deal' (met spatie) kan niet worden gezocht.

iii. dDit is gedaan door te zoeken op het woord 'bezuinig', hierdoor worden automatisch ook de volgende woorden meegenomen: bezuinigingen, bezuinigd, bezuiniging, bezuinigingsmaatregel, bezuinigen, bezuinigingsvoorstellen, bezuinigingsdoelstellingen, bezuinigingsmaatregelen, bezuinigingstaakstellingen, bezuinigingsscenario, bezuinigingsopgave, bezuinigingsmogelijkheden, bezuinigings, en bezuinigingsdialoog.

Colofon

Auteurs
Jorn Koelemaij, Romay Evers en
Koos van Dijken (Platform31)

In samenwerking met:
Rick Schukking, Kevin Schapendonk,
Maarten Beks, Hans Weda (VNG)

Opmaak
Chris Koning (VNG)

Vereniging van
Nederlandse Gemeenten

Nassaulaan 12
2514 JS Den Haag
+31 70 373 83 93

info@vng.nl

juni 2022